

Česko a udržitelná energetika: je zelená bezpečná? (Martin Jirušek)

Ruská invaze na Ukrajinu změnila uvažování o energetické bezpečnosti Česka i Evropy. Zdroj fosilních surovin, považovaný za spolehlivý, se stal bezpečnostní hrozbou. Vysoké ceny elektřiny a tepla nastartovaly zájem o úsporná opatření a rozvoj vlastních, menších zdrojů, jako jsou solární panely, větrné turbíny nebo vodní elektrárny. Stát rozšířil svoje ambice v dostavbě nových – velkých i modulárních – jaderných zdrojů, provozovatel usiluje o prodloužení životnosti těch stávajících.

S ohledem na nedostatek vlastních zdrojů je importní závislost v případě fosilních paliv neřešitelná. Je proto nutné hledat udržitelnější model energetiky, a to nejen z environmentálního, ale i z geopoliticko-bezpečnostního hlediska.

HESLO: UDRŽITELNÁ ENERGETIKA

Mezi opatřeními pro úspěšnou tranzici k uhlíkově neutrální ekonomice nemohou být jen ta označovaná tradičně za „zelená“, tedy využití obnovitelných zdrojů. Je třeba implementovat i opatření, která se zaměřují na efektivní využívání energie, ať už pochází z jakéhokoli zdroje. Hovoříme proto o udržitelné energetice, tedy modelu, který ob stojí z environmentálního, ale i geopoliticko-bezpečnostního pohledu. Tento model předpokládá postupný přechod k uhlíkově neutrální ekonomice.

Bezpečný je pro Česko pestrý energetický mix – ve střednědobém výhledu včetně jádra pro základní zatížení. S ohledem na stávající situaci to v tuto chvíli znamená především zvyšování podílu obnovitelných zdrojů a také flexibility elektrické sítě.

Tento Audit energetické bezpečnosti vyhodnocuje bezpečnost jednotlivých zdrojů krátkodobě a dlouhodobě, formuluje podmínky pro zvýšení bezpečnosti pomocí obnovitelných zdrojů (jež sama o sobě není prostá rizik importní závislosti), a shrnuje doporučení, jak by měl stát a investoři nyní postupovat.

Současný stav: na konci trubek

Česká republika je vysoce industrializovaná země, ovšem dlouhodobě téměř stoprocentně závislá na dovozu zemního plynu a surové ropy z Ruska. Celková energetická závislost [v posledních letech rostla](#), a to až na 39 procent v roce 2020. V případě ropy i plynu se jedná o kritickou závislost: u ropy kvůli významu v dopravě a chemickém průmyslu, u zemního plynu kvůli využití v průmyslu a vytápění.

Tato v rámci Evropy relativně nízká celková hodnota závislosti je způsobena dvěma faktory: za prvé počítáním jaderných zdrojů mezi domácí, nedovážené – ačkoliv jaderné palivo se dovážet musí, a to až do roku 2024 z Ruska, poté z USA.

Druhým faktorem jsou domácí zásoby hnědého a částečně i černého uhlí. I zde se ale závislost na dodávkách z ciziny kvůli ekonomické nevýhodnosti domácí těžby postupně zvýšila z minus 15 až na 13 procent v roce 2020. Zbylé zásoby této suroviny na našem území jsou také jasně omezené: kromě dopadů na krajinu a obce v okolí dolů také nerentabilitou.

Energetická bezpečnost [znamená](#) zajištění stabilních dodávek dostatečného množství energie za přijatelných podmínek a minimálních negativních externalit. Ve světle ruské agrese se ukázalo, že zejména dodávky surovin pod taktovkou Kremlu jsou nejen energetickou, ale i geopolitickou a

bezpečnostní hrozbou. Importní závislost a vysoký podíl fosilních zdrojů v energetickém mixu Česka jsou proto výzvou, kterou musí země řešit.

Podíl nejvýznamnějších dodavatelů na importech EU (2020)			
Ropa	Rusko (29 %)	Spojené státy (9 %)	Norsko (8 %)
Plyn	Rusko (43 %)	Norsko (21 %)	Alžírsko (8 %)
Uhlí	Rusko (54 %)	Spojené státy (16 %)	Austrálie (14 %)

Zdroj: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html?lang=en>

Co se týče celé Evropské unie, ta [dovážela](#) před loňským ruským útokem na Ukrajinu 58 % energetických surovin, přičemž v případě ropy a plynu byla Unie závislá na dovozu ze tří čtvrtin, v případě uhlí pak svou spotřebu importem saturovala z poloviny. Rusko je nejvýznamnějším dodavatelem jak ropy a plynu, tak uhlí.

Energetickou bezpečnost dodávek ropy a plynu nesnižuje jen častý původ v nepřátelských zemích, nýbrž i omezené možnosti skladování a závislost na rigidní fyzické infrastruktuře. Ta se navíc může stát terčem útoků (jako se stalo v případě plynovodů Nord Stream 1 a Nord Stream 2). V případě ropy je doprava a skladování snazší, jakékoliv výkyvy v ceně nebo výpadky ovšem mají (s ohledem na důležitost ropných produktů v ekonomice) závažné dopady na tuzemské firmy i rozpočty domácností.

Bezpečnost je v mixu

Tradičně je posilování energetické bezpečnosti chápáno jako zvyšování dodávaného množství, případně diverzifikace zdrojů a cest. Následující tabulka proto shrnuje různé možné zdroje, a jejich rizika v krátkodobém i dlouhodobém horizontu, a jak se s nimi vypořádat.

	Krátkodobá rizika	Dlouhodobá rizika	Zmírnění rizika
Uhlí	Dopad na životní prostředí; finanční nevýhodnost domácích zdrojů, odmítavý postoj veřejnosti ¹ .	Dopad na životní prostředí, prohlubování sociálních problémů navázaných na těžbu; nedostupnost úvěrového financování (ESG), odmítavý postoj veřejnosti.	Útlum využití, včasná a cílená transformace uhelných regionů.
Plyn	Finanční a logistická náročnost výstavby nové infrastruktury, zdrojový lock-in, importní závislost, cenové výkyvy.	Dopad na životní prostředí (emise metanu), zdrojový lock-in, importní závislost, cenové výkyvy, ztížená dekarbonizace.	Využití jako vyrovnávací zdroj v kombinaci s OZE a postupný útlum na nezbytnou úroveň.
Jádro	Není řešení na dříve než konec 30. let 21. století, (vysoké náklady na výstavbu, dlouhá doba výstavby). Technologická	Technologický lock-in, zátěž pro státní rozpočet (velmi vysoké a nepředvídatelné náklady na výstavbu), závislost na dodávkách paliva a nevyřešená otázka uskladnění toho vyhořelého,	Výraznější zapojení státu, finanční garance, vybudování jaderného úložiště, podpora vývoje modulárních reaktorů.

¹ [Podle průzkumu Česká \(ne\)transformace z května 2022](#) souhlasí jen 26 procent veřejnosti s podporou uhlí v dalších letech. Přes 40 procent ho chce utlumovat. Oblibu uhlí zásadně nezvýšila ani ruská invaze na Ukrajinu.

	nedostupnost modulárních reaktorů.	korupční potenciál, geopolitické riziko některých možných dodavatelů.	
OZE	Platná legislativa zpomaluje připojování nových zdrojů (zejména větrných turbín), nestabilita produkce, nemožnost regulace výkonu, možnost odporu obyvatel ² , nevyřešená otázka dodávek kritických surovin potřebných pro rozvoj.	Nestabilita produkce, nepředvídatelnost, nároky na infrastrukturu, závislost na kritických surovinách z nepřátelských či nestabilních států.	Výstavba flexibilní infrastruktury a úložišť energie. Na národní i EU úrovni podpora diverzifikace a vytváření volného trhu s kritickými surovinami, zlepšit druhotné zpracování surovin.
Ropa	Dovozní závislost, cenové výkyvy, zdrojový lock-in, dopad na životní prostředí.	Dovozní závislost, cenové výkyvy, zdrojový lock-in, dopad na životní prostředí.	Postupný útlum a nahrazení jinými zdroji a způsoby mobility.

Jak již bylo zmíněno, z hlediska významu jednotlivých surovin mají v tuto chvíli kritickou důležitost zejména plyn a ropa, s ohledem na státní energetickou strategii do budoucna také jádro.

Plyn bude v budoucnosti nejbližších jednotek let hrát významnou roli, a to především ve vytápění, ale také jako vyrovnávací zdroj v elektroenergetickém mixu s vyšším podílem obnovitelných zdrojů. Dramatické propady fyzických dodávek pravděpodobně nehrozí (s ohledem na [trend snižování spotřeby](#), [nahrazení importů](#) z Ruska a diverzifikací zdrojů), stále ale nelze vyloučit velké cenové výkyvy.

Z pohledu posilování nezávislosti ale také udržitelnosti českého energetického modelu proto nedává smysl nahrazovat stávající energetické vazby ve stejném poměru vazbami na jiné exportéry fosilních paliv. Naopak cestou k větší bezpečnosti je v tuto chvíli posílení využívání domácích obnovitelných zdrojů, aby výsledný energetický mix byl pestřejší a méně závislý na fosilních zdrojích, než je tomu dosud.

Bezpečnost dodávek kritických surovin

Pro rozvoj obnovitelných zdrojů je (kromě postupně odbourávaných legislativních překážek³) z hlediska bezpečnosti nezbytným předpokladem také urychlené zajištění dodávek kritických surovin. Poptávka po nich se s přechodem na obnovitelné zdroje a postupující digitalizací a rozšiřováním elektrické sítě zvýší do roku 2040 dvakrát.

Bezmála 90 procent světových zásob kritických surovin se [nachází](#) v Číně. Ta se i z tohoto důvodu pravděpodobně stane kromě Ruska další hlavní globální bezpečnostní výzvou, což ovlivní i dodavatelské řetězce. S ohledem na ambice Číny může závislost na surovinách či výrobcích z této země do budoucna představovat bezpečnostní riziko v oblasti obnovitelné energie. Jedná se například o solární panely, ale i větrné turbíny, jakož i počítačové čipy, displeje, elektronické paměti a další výrobky, pro něž jsou klíčové vzácné zeminy jako například lanthan či neodým.

² Viz například odmítavé stanovisko k rozmístění větrných turbín u obcí Horní Řasnice nebo Ptenín, které vyjádřili voliči v referendu v lednu 2023.

³ Takzvané Lex OZE I a II.

Dodavatelské řetězce proto musí být do budoucna vytvářeny s větším důrazem na odolnost, ne pouze cenovou výhodnost, a to tím spíše, pokud v nich budou zastoupeny země mimo Evropskou unii. Co nejvíce komponent musí být získáváno ze zemí, jejichž politicko-hodnotový model je shodný s tím unijním, či přímo v některém členském státě. Zvýšené náklady takového postupu oproti současnému nízkonákladovému modelu je třeba považovat za investice do bezpečnosti. Příklad důsledků opačného postupu je nasnadě: v tuzemsku působící automobilky se opakovaně potýkají s problémy v dodavatelských řetězcích, například s nedostatkem polovodičových součástek, která je příčinou omezování výroby a velkých ekonomických ztrát.

Česká republika by se proto měla ve vlastním zájmu zapojit a prosazovat rychlou implementaci [European Critical Raw Materials Act](#), strategického dokumentu Evropské unie, který zajistí strategickým projektům významným pro bezpečnost financování z unijního rozpočtu a rychlejší schvalovací proces.

Opomíjený faktor: infrastruktura

Je pravdou, že Česká republika nemá vhodné přírodní podmínky, aby byla v jakýkoli okamžik schopná pokrýt svoji spotřebu elektřiny výhradně z nízkouhlíkových zdrojů. To samé lze říci prakticky o jakékoli evropské zemi. Za předpokladu dostatečného infrastrukturního propojení však bude možné kombinovat potenciál obnovitelných zdrojů různých zemí, tedy například vysokou kapacitu větrné energie v severozápadní Evropě nebo solární energie v Evropě jižní.

Státy tak budou moci v různých časových úsecích plnit roli dodavatelů, spotřebitelů či tranzitérů elektrické energie. Při doplnění o nezbytné množství jaderných a případně plynových zdrojů se bude jednat o velice efektivní způsob využívání potenciálu evropských zemí při nízké závislosti na externích dodavatelích.

Pro uvažování o energetice v tuzemsku to znamená dva významné posuny: za prvé, vymanění z hranic národního státu. Důraz musí být kladen na budování rozsáhlé a robustní celoevropské přenosové elektrické sítě, která bude efektivně distribuovat elektřinu z míst přebytku do míst aktuální spotřeby v nezbytně krátkém čase.

Za druhé, spolu s rozšiřováním decentralizované výroby elektrické energie z obnovitelných zdrojů se ze spotřebitelů mohou stát i občasní dodavatelé elektrické energie do sítě (tzv. prosumers – z kombinace slov consumer a producer). Důležité proto bude zkapacitnění a „zvícsměrnění“ sítě, tedy opuštění současně dominantní ideje centralizované výroby elektrické energie.

BOX: Jak dál s plynem a ropou

České republice se sice od února 2022 podařilo zajistit si dodávky plynu z neruských zdrojů a pracuje se i na alternativních cestách pro neruskou ropu, energetická závislost se tím ale nezmenšuje. V případě ropy je diverzifikace závislá na rozšíření ropovodu TAL, který přivádí surovinu z přístavu v italském Terstu.

V zemním plynu se Evropa nyní přeorientovává na dodávky zkapalněné suroviny (LNG). Jakožto země bez přístupu k moři je Česko závislé na získání kapacit v LNG terminálech v sousedních státech, a následném dopravení plynu na naše území. Tato infrastruktura se rovněž může stát terčem útoků.

Evropská unie se bude v následujících letech ve zvýšené míře spoléhat na dodávky mimo jiné z Kataru a Spojených států. V případě Spojených států je objem dodávek nejistý vzhledem k tomu, že tamní soukromí producenti si sami podle tržních podmínek rozhodují, kolik plynu vytěží a kam jej pošlou. Katar zase evropské odběratele tlačí do nevýhodných dlouhodobých smluv, které jsou proti logice flexibilního

trhu EU, jakož i logice plánovaného útlumu fosilních zdrojů v následujících dvou dekádách. Globální poptávka po fosilních palivech spolu s ukončováním pandemických omezení v Číně znovu vzroste, což bude dále zvyšovat ceny a zvyšovat faktor nejistoty z dostupnosti těchto surovin.

Je proto žádoucí současnou krizi a změnu dodavatelů využít zároveň ke snížení spotřeby fosilních zdrojů. Budování nových kapacit určených k dlouhodobému užití je tudíž kontraproduktivní. Česká republika by se proto nadále měla zasazovat za stavbu plovoucích terminálů na LNG namísto pevných.

Využívat energii efektivně

Vzhledem k současné bezpečnostní i ekonomické situaci je vhodným krokem k minimalizaci negativních dopadů na ekonomiku a společnost také efektivní využití energie neboli její úspory. V této oblasti má Evropská unie i Česká republika významné rezervy.

Spotřebitelé již nyní výrazně omezili zejména spotřebu plynu, která je stabilně o [10-15 %](#) nižší oproti stejnému období v loňském roce. Průmyslová výroba je přitom [stabilní](#) či [mírně rostoucí](#). **Významný potenciál skýtá do budoucna tepelná izolace budov.**

Box: Stát jako dobrý plánovač

Aktuální státní [energetická koncepce](#) energetickou bezpečnost dosud ztotožňovala dominantně se zdrojovou diverzifikací ropy a plynu, skladovacími kapacitami a v elektroenergetice s jadernou energetikou. Zaměřuje se tedy na zdroje základního zatížení (neobnovitelné), což nebezpečně zvyšuje nekompatibilitu českého pojetí energetiky s budoucími výzvami. Nová, vznikající, koncepce musí vzít v potaz měnící se realitu a rozšířit chápání energetické bezpečnosti o obnovitelné zdroje a související infrastrukturu. **Jako hlavní doporučení pro českou energetiku v dlouhodobém výhledu lze uvést elektroenergetický mix s minimálním možným podílem fosilních zdrojů a dostatečnou flexibilitou schopnou pojmout zvětšující se podíl obnovitelných zdrojů.** Dokud nebude technologicky uspokojivě vyřešeno velkokapacitní skladování elektrické energie (baterie), bude flexibilita výroby a sítě hlavním způsobem, jak využít potenciál obnovitelných zdrojů.

Závěr

Tvrzení, že současná bezpečnostně-energetická krize znemožňuje energetickou tranzici, kterou je proto třeba odsunout, jsou pro Českou republiku bezpečnostním rizikem. Naopak, aktuální krize by měla být katalyzátorem nezbytných změn.

Nejvýznamnější aktuální riziko se vztahuje k importu energetických surovin z Ruska. Odklon od fosilních paliv a snižování emisní zátěže je proto logickou reakcí na fakt, že importní závislost na fosilních zdrojích je z bezpečnostního hlediska dlouhodobě neudržitelná, a také na probíhající klimatickou krizi.

Obnovitelné zdroje jsou v případě České republiky cestou k udržitelné energetice, neboť obohacují na fosilní zdroje orientovaný energetický mix, navíc se jedná o zdroje domácí. Nicméně nezávislost pouze na národní úrovni přitom nestačí: hlubší propojení celoevropské energetiky je nezbytnou součástí rozvoje OZE v tuzemsku, neboť umožňuje neustálé vyvažování poptávky a nabídky elektrického proudu, a to v rámci společenství, které sdílí nejen ekonomické zájmy, ale i základní hodnoty a principy demokratických liberálních společností.

S ohledem na čínské ambice může ovšem v souvislosti s rozvojem OZE a energetické sítě do budoucna představovat riziko také závislost na surovinách či výrobcích z Číny. **Zásobovací řetězce musí být proto vytvářeny s větším důrazem na jejich odolnost. Co nejvíce komponent musí být získáváno ze země, jejichž politicko-hodnotový model je shodný s tím unijním, či přímo v některém členském státě.**